

Een stortvloed van gezangen

Recente kerkmuzikale ontwikkelingen in de Gereformeerde Kerken 'vrijgemaakt'

Dirk Zwart

Foto: Jan Marten de Vries

In 2009 werden de Gereformeerde Kerken 'vrijgemaakt' participant in het Project Nieuw Liedboek. De synode van Zwolle (2008) had daartoe het besluit genomen.

Een besluit dat mij persoonlijk verraste, omdat de 'vrijgemaakten' lange tijd een sterk wantrouwen gehad hebben tegen alles wat met het Liedboek voor de Kerken en met het 'Liedboek 2000' te maken had. Maar inmiddels hebben ze een kerkmuzikale inhaalrace gemaakt.

Meer dan 55 jaar na de 'vrijmaking' is het isolationisme en het 'ware-kerk'-gevoel waar de vrijgemaakten lange tijd om bekend stonden grotendeels verdwenen. Het zuiltje is grotendeels afgebrokkeld, op allerlei gebieden is er openheid gekomen naar en/of samenwerking gezocht met andere christenen, vooral met Nederlands Gereformeerden en Christelijk Gereformeerden (de zo genoemde 'kleine oecumene'). Het vroegere superioriteitsgevoel heeft zich teruggetrokken op het theologische terrein. Een kleine groep *die-hards* heeft zich recentelijk afgescheiden als 'hersteld gereformeerden' of 'nieuwe vrijgemaakten' of hoe ze ook heten mogen, maar het gaat hier slechts om enkele predikanten en enkele gemeentes, die het onderling ook niet helemaal eens kunnen worden. De verontrusting van deze bezwaardigen betreft onderwerpen als het Schriftgezag en de vrouw in de kerk,

maar zeker ook de liturgische en kerkmuzikale ontwikkelingen in de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt (GKv).

Gezangen

In de jaren 70 was de strijd om vernieuwing van liturgie en kerklied bij de vrijgemaakten nog een zeer moeizame. Er waren wel voorstanders van vernieuwing, maar die moesten opboksen tegen het wantrouwen van de goedgeeemte. Veel vorming op dit gebied hebben gereformeerden – gemeenteleden noch predikanten – immers niet meegekregen. Het woord 'liturgie' alleen al riep (en roept vaak nog steeds) hoogkerkelijke of vrijzinnige associaties op. Toch gaf de synode van Kampen in 1975 een nieuwe orde van dienst vrij, die in afwisseling met de orde van Middelburg (1933) gebruikt kon worden. Maar de Interkerkelijke Psalm Berijming (1967) en het nieuwe *Liedboek voor de kerken* (1973) werden zeer wantrouwend bekeken; de *Liedboek*-dichters golden als Barthianen (Schilder, de voorman van de GKv, had sterk gewaarschuwd voor het Barthianisme), en Klaas Heeroma/Muus Jacobse hield er zelfs een 'taaltheologie' op na!

Het waren dan ook voornamelijk negentiende-eeuwse gezangen waarmee het *Gereformeerd Kerkboek* werd uitgebreid: 'God is getrouw, zijn plannen falen niet', dat soort werk, Da Costa en Ten Kate. Die uitbreiding was trouwens mondjesmaat: in 1975 werd er een 'proefbundel' uitgegeven met 36 gezangen, wat er in 1986, bij de definitieve vaststelling, 41 werden.¹ Daar zaten ook een paar gezangen bij in verschillende melodie-versies, zoals 'Alle roem is uitgesloten', 'Een vaste burg/burcht'. Dat was zeker aan mijn vader (Dirk Jansz. Zwart²) te danken: de meerderheid in het deputaatschap liet zijn oren hangen naar de musicologische mode van die dagen: de reconstructie van in de loop der tijd aangepaste melodieën. Maar mijn vader, die meer affiniteit had met massale gemeentezang in oude hervormde kerken dan met de subtiele cantorijmelodieën in wisselende maatsoorten, pleitte ervoor de gemeente die mooie melodieën niet af te pakken, zeker niet in een bundel waar al zo weinig in stond. (En tot mijn genoegen merkte Christiaan Winter onlangs op over de *Liedboek*-notatie van de melodie van 'Lof zij de Heer': 'Waarom moeten wij ons isoleren met reconstructies die nergens anders ter wereld nog gezongen worden?' (*Nederlands Dagblad*, 29 augustus 2010))

Niet alleen mijn vader, ook anderen – zoals de dichter Lenze L. Bouwers – beten in die periode 1975-1986 hun tanden stuk op de kerkmuzikale behoudzucht bij de vrijgemaakte beleidsmakers. Maar in de periode daarna is er een andere wind gaan waaien. Misschien doordat langzamerhand een generatie predikanten en kerkgangers de overhand kreeg bij wie het 'ware-kerk'-idee niet meer leefde, die zocht naar verbinding met 'andersdenkenden', die wat

Orgel in de Gereformeerde Kerk vrijgemaakt te Harlingen

meer openstond voor breedkerkelijke en kerkmuzikale ontwikkelingen? Vanaf de tweede helft van de jaren 80 werkten mensen als Jan Luth, Jan Smelik en Anje de Heer elk op hun eigen manier aan toerusting en bewustwording op kerkmuzikaal en liturgisch gebied, kregen organisten langzamerhand wat meer erkenning, en in de loop van de jaren 90 kwam er her en der een koortje in de kerk.

In 1993 stelde de synode van Ommen een studiedeputaatschap Eredienst in, dat de wenselijkheid moest onderzoeken van de uitbreiding van de gezangbundel. Naar mijn indruk was dit het eerste deputaatschap dat niet meer overwegend uit theologen bestond, die dan werden bijgestaan door enkele musici en dichters, maar overwegend uit musici en dichters, die werden bijgestaan door enkele theologen. Het besef was doorgebroken dat er mensen waren die 'er verstand van hadden', en dat die aangewezen waren om gegronde voorstellen te doen. Het deputaatschap adviseerde onder andere om een flink aantal gezangen uit het *Liedboek voor de kerken* vrij te geven voor gebruik, en de synode van Berkel benoemde in 1996 een deputaatschap dat een nieuwe proefbundel mocht gaan samenstellen. De ISK (de Interkerkelijke Stichting voor het Kerklied, die onder meer de rechten van het Liedboek beheert), gaf de vrijgemaakten echter geen toestemming liederen uit het *Liedboek* te selecteren om die op te nemen in een eigen bundel. Zo verscheen in 1997 een groengekafte dundrukuitgave van het *Liedboek voor de kerken* met de complete *Liedboek*-psalmberijming en alle 491 gezangen, die echter was getiteld: *Uitbreiding Gereformeerd Kerkboek; proefbundel* en die was voorzien van voor- en nawoorden van de deputaten en een 'lijst van geselecteerde gezangen': 255 stuks mochten er in de vrijgemaakte kerken gezongen worden, als 'proef' en in afwachting van de definitieve synodale goedkeuring. (Die kwam in 2005, op welk moment er nog eens 50 *Liedboek*-gezangen werden 'vrijgegeven', waarna in 2008 nog eens een stuk of 50.)

143 Een vaste burcht is onze God (GK 34)

naar: Martin Luther (1483-1546), Wittenberg 1533

1 Een vas-te burcht is on-ze God,
 een bol-werk in ge-va-ren.
 Hij helpt en redt uit al-le nood
 die wij hier nu er-va-ren.
 De vij-and van wel-eer
 gaat te-gen ons te keer.
 Zijn wa-pen-rus-ting is
 de gru-wel van zijn list.
 Geen kan hem e-ve-na-ren.

Van enkele gezangen heeft het Gereformeerd Kerkboek naast de Liedboek-versie ook een versie met de in de loop der tijd 'vervormde' melodie. In geval van 'Een vaste burcht' is ook de tekst anders: de vertaling in deze versie is van de hand van de theoloog H.J. Schilder.

Op weg naar een eigen bundel

Daarnaast werd ook – en dat is nog steeds een typisch 'vrijgemaakt' trekje – de behoefte gevoeld aan het zingen van gezangen uit 'eigen kring': teksten van 'eigen dichters' als Lenze L. Bouwers, Koos Geerds, Ria Borkent, Jan Smelik en anderen, waarvan men (gedeeltelijk terecht) vermoedde dat het ISK ze niet opnam in de delen *Zingend Geloven* omdat ze te orthodox geacht werden, moesten toch in de 'eigen' kerken gezongen kunnen worden? En hoe zat het met al die populaire liederen uit de bundels van E&R (Evangelisatie en Recreatie), die gezongen werden op evangelisatiebijeenkomsten, schoolkampen en verenigingsavonden: kinderliedjes van Elly en Rikkert, opwekkingsliederen et cetera?

Behalve het maken van een 'inhaalslag' wat betreft de gezangen uit het *Liedboek voor de kerken* moest dus ook gewerkt worden aan het selecteren van gezangen die na 1973 waren ontstaan, uit eigen kring en daarbuiten. Ik mocht tussen 1999 en 2002 (waarna ik om persoonlijke redenen moest afhaken) deel uitmaken van het deputaatschap dat zich daarmee begon bezig te houden. Met een stuk of twaalf mensen (theologen, neerlandici/dichters en musici/musicologen) begonnen we te werken aan de tot-

125 Alles in allen zult Gij voor ons zijn (NG 65)

wijze: Alles wat over ons geschreven is Frits Mehrrens (1922-1975)

1 Al-les in al-len zult Gij voor ons zijn.
 Een voor-smaak mo-gen wij van U ont-van-gen.
 Al-len die naar U uit-zien met ver-lan-gen,
 zult Gij ver-za-di-gen met brood en wijn.

Het lied 'Alles in allen zult Gij voor ons zijn' (nr. 65 in Negentig Gezangen en nr. 125 in Gereformeerd Kerkboek) van de gereformeerd-vrijgemaakte hymnoloog Jan Smelik is geschreven op de melodie van Mehrrens bij 'Alles wat over ons geschreven is' (Liedboek Gezang 173); het lied wordt graag gezongen bij de viering van het avondmaal.

standkoming van een nieuwe gezangbundel. Hoe gingen we dat aanpakken? En hoe groot zou die bundel moeten gaan worden? We bedachten het onderscheid tussen een 'bundel' en een 'lijst'. Op die lijst zouden uiteindelijk wel 1000 gezangen kunnen staan, die op zichzelf niet verboden waren om te zingen. Maar daarnaast wilden we gedurende drie termijnen werken aan een bundel, waarin twee- of driehonderd gezangen zouden komen waarmee we echt weer een paar decennia vooruit zouden kunnen.

We verdeelden ons in drie groepen, die respectievelijk liederen uit het *Liedboek* bekeken, liederen 'uit eigen kring' (zo'n 500 waren er verzameld en/of ingezonden), en liederen uit 'andere bronnen'. Het was een werkverdeling, maar het ging natuurlijk om ongelijksoortige categorieën. Onder 'andere bronnen' viel zo'n beetje alles wat er na 1973 binnen alle kerkelijke stromingen verschenen was, en Anje de Heer en ik vonden het erg belangrijk dat er ten minste ook wat beurtzangen uit katholieke hoek binnen ons bereik kwamen, en liederen uit de Oosterhuis/Huijbers-traditie. Maar tussen droom en daad stonden praktische zaken zoals planning, tijdsdruk en vergadertechniek. Onze feitelijke werktijd tussen twee synodes bedroeg maar anderhalf jaar, dan moest er al weer een rapport gepresenteerd worden. Naast de *Liedboek*-gezangen waren de liederen 'uit eigen kring' doorgewerkt, hadden we een selectie kinderliederen gemaakt uit *Alles wordt nieuw*, en hadden we – op uitdrukkelijk verzoek van de synode – ook een stuk of twintig (relatief brave) liederen uit de evangelicale traditie geselecteerd. Meer liederen uit 'andere bronnen' konden pas op het nippertje nog net een héél klein beetje aan de orde komen. Zodoende bevat het bundeltje *Negentig Gezangen*, dat we toen als eerste aanzet tot een toekomstige bundel presenteerden, slechts enkele liederen uit zulke 'andere bronnen', en heel veel liederen 'uit eigen kring'

Een dienst in de Gereformeerde Kerk vrijgemaakt te Assen-Kloosterveen. Foto's: Hans Stoit

die nog niet per se bedoeld waren voor de komende decennia, maar meer als een voorlopige acceptatie voor de grote lijst. Dat maakte het bundeltje in hymnologisch opzicht onevenwichtig en niet representatief voor wat ons voor ogen stond. Niettemin ging het vanaf de uitgave in 2003 wel functioneren in een groot deel van de GKv, méér dan het volgende bundeltje met weer een nieuwe selectie, nu van 49 gezangen, dat in 2005 verscheen als *Supplement bij het Gereformeerd Kerkboek*.

Gereformeerd Kerkboek

Gaandeweg gingen mensen naar de kerk met een hele bibliotheek: een bijbel, het *Liedboek*, het oude *Gereformeerd Kerkboek* (met de eigen psalmberijming en de oude 41 gezangen), het bundeltje *Negentig Gezangen* en eventueel nog het *Supplement* met de 49 liederen. En in 2000 was er ook nog een *Liturgisch katern* verschenen met orden van dienst en liturgische gezangen, dat men achterin het kerkboek kon plakken.

Daarom besloot de synode van Amersfoort in 2005 tot de uitgave van een voorlopig-definitief *Gereformeerd Kerkboek*, waarin verenigd werd wat verenigd kon worden: alle gezangen (dus buiten de toegestane *Liedboek*-gezangen). Dit *Gereformeerd Kerkboek* (verschenen in 2006) bevat nu 182 gezangen. Maar op dezelfde synode werd nog een derde selectie van nieuwe gezangen vrijgegeven, waarvan echter besloten werd dat deze niet als een afzonderlijk bundeltje uitgegeven zou worden, maar op internet zou worden gepubliceerd. Om auteursrechtelijke redenen is dat niet doorgegaan, zodat deze derde selectie (bestaande uit 43 gezangen) slechts als titellijst beschikbaar is, en nagevoel onbekend en ongebruikt blijft.

Daarnaast hebben de deputaten inmiddels ook een lijst met 78 'schriftuurlijk' geachte opwekkingsliederen vrij-

gegeven, en mogen de *Psalmen voor Nu* vrijelijk worden gezongen. Op dit moment hebben de GKv dus, naast de 150 psalmen, de keuze uit het zingen van meer dan 650 gezangen: 350 uit het *Liedboek*, 182 uit het *Gereformeerd Kerkboek*, 43 andere vrijgegeven gezangen, 78 opwekkingsliederen en *Psalmen voor nu*.

Daarnaast is er sinds 2002 meer soepelheid gekomen in het omgaan met bepalingen uit de kerkorde aangaande het gebruik van orden van dienst en van liederen. Vroeger werd daaraan nogal strikt de hand gehouden, maar dit werd gaandeweg steeds meer als een keurslijf ervaren. De sinds 2002 toegestane soepelheid hierin, gecombineerd met de onoverzichtelijke overvloed aan gezangen en toenemende evangelicale tendensen in de GKv hebben ervoor gezorgd dat op veel plekken, met jeugddiensten en laagdrempelige diensten, maar gaandeweg ook steeds meer in reguliere diensten, geput wordt uit het (al of niet vrijgegeven) evangelicale liedrepertoire, vaak met begeleiding van piano of een *band*. Aan de andere kant zijn er ook gemeentes waar cantorijtjes functioneren of een blazersgroep. Kortom: het kerkmuzikale landschap in de GKv is diverser geworden, de verschillen tussen de onderlinge gemeentes groter. In gemeente A functioneert een goed geschoolde organist, in gemeente B heeft men naast de organist ook een band, in gemeente C worstelt één van de drie amateur-organisten met een voor hem en de gemeente onbekende melodie. De kerkmuzikale praktijk in de GKv begint dus zo langzamerhand heel veel te lijken op die in de PKN.

Participatie

Inmiddels is de totstandkoming van het definitieve *Gereformeerd Kerkboek* (aanvankelijk gepland voor 2011) opgeschort tot 2014, en mede afhankelijk gemaakt van hoe het *Nieuwe Liedboek* er uit gaat zien. Als dat er is, wil men bekijken

ken in hoeverre het ook gebruikt zou kunnen worden in de GKv, al of niet met gebruikmaking van een lijst met toegestane en niet-toegestane liederen.

Het zal mij benieuwen. Er zullen in het *Nieuwe Liedboek* zeker liederen komen, die binnen de GKv als onschrijfbaar ervaren zullen worden. Deputaten kunnen nog zo enthousiast over een lied zijn, er hoeven maar een paar steile ouderlingen en predikanten teveel in zo'n synode te zitten, of je kunt het schudden. In de acta van de synode van Zwolle (2008) lees ik over de behandeling van 'De steppe zal bloeien': 'Op het eerste gehoor wat moeilijk, maar een schitterend lied, dat tintelt en sprankelt. Een aantal afgevaardigden heeft bezwaren tegen de dichter. Zijn standpunten zijn bekend – en die staan vrij ver af van de Bijbelse leer. Dat geeft moeite om zijn gedichten te aanvaarden. Deputaten geven aan dat ook op vorige synoden daar uitgebreid over gesproken is en dat dat geen reden is gebleken geen werk van hem op te nemen. Het wordt veel gezongen. Deputaten roepen daarom op met de christenen in binnen- en buitenland in te stemmen door het lied in de bundel op te nemen.' Pal daarop volgt echter de uitslag van de stemming (een lied moet 75% halen om aanvaard te worden): 'Niet aanvaard.'

Er is veel veranderd. En tegelijkertijd is er weinig veranderd.

Dirk Zwart is lid van de redactie van Eredienstvaardig en gereformeerd 'vrijgemaakt'. Eerder dit jaar verscheen van hem Boven jezelf uit zingen. Kerkmuzikaal dagboek.

Literatuur

- In jaargang 16 (2000) van *Eredienstvaardig* schreven Anje de Heer en Jan Smelik al evaluerende artikelen over respectievelijk het kerklied en liturgische ontwikkelingen in de Gereformeerde Kerken 'vrijgemaakt'.
- Jan Smelik, 'Vuur en vlam in de liturgie. Liturgische ontwikkelingen in de Gereformeerde Kerken (vrijg.) en de Nederlands Gereformeerde Kerken, 1944-2004'. In: Roel Kuiper en Willem Bouwman (red.): *Vuur en vlam* deel 3. (*Kinderen van de Vrijmaking*) Amsterdam 2004.

Noten

- 1 Die bundel uit 1986 bevatte ook de psalmberijming die tot op heden in de GKv wordt gebruikt: een mix van berijmingen uit het *Liedboek*, berijmingen van H. Hasper en berijmingen van predikanten uit eigen kring.
- 2 Dirk Jansz. Zwart (1917-2002) was tot 1953 organist van de (Hervormde) Nieuwe Kerk in Delft, waarna hij 'overstapte' naar de gereformeerd-vrijgemaakte kerk. Als zoon van Jan Zwart (die, zelf gereformeerd, organist was geweest van de Hersteld Evangelisch Luthersche Kerk in Amsterdam) èn sinds 1948 getrouwd met de dochter van de (Hervormde) koster van de Nieuwe en Oude Kerk in Delft was hij altijd wars van het gereformeerde 'kerkisme' en hield hij van de gezangen uit de Hervormde en Lutherse traditie.

advertentie

